

ЦАГДААГИЙН ЭРГҮҮЛИЙН ҮҮСЭЛ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТҮҮХЭН ХӨГЖИЛ

Ч.Ганбат

ХСИС-ийн АШБС-ийн магистрант,
цагдаагийн хошууч

Товч агуулга. Энэхүү өгүүлэлд цагдаагийн эргүүлийн үйл ажиллагааны түүхэн хөгжил, тэр дундаа эртний хаад ноёд хэв журам сахиулах, гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр янз бүрийн арга хэрэглэж, түүнийгээ тухай үед мөрдөж байсан хууль тогтоомжид хэрхэн тусгаж байсан болон өнөөгийн хүртэл эргүүлийн үйл ажиллагаа хэрхэн хөгжиж ирсэн талаар товч авч үзсэн болно.

Түлхүүр үг: Эргүүл, харуул, хууль, үйл ажиллагаа

Монголчууд өнө эртний төрт ёс, соёл, эрх зүйн баялаг, бахархам түүхтэй ард түмэн. Олон зууны түүхийн нугачаанд бичмэл болон бусад төр, эрх зүйн баримтууд устаж үгүй болсон ч зарим эх сурвалжууд¹ бидний үед ирсэн байна.

Монголчуудын хэв журам сахиулж, хэрэг зөрчилтэй тэмцэж байсан уламжлалыг нэн эртний түүхээс хайж судалвал зохино. Төв Азийн анхны төрт улс болох Хүннү гүрэнд эрх зүйн сурвалжийн хоёр төрөл тухайлбал төрөөс тогтоосон хууль цааз болон заншлын хэм хэмжээнээс бүрэлдсэн хэв хууль харилцаа холбоотойгоор хослон үйлчилж байжээ.²

Үүнээс үзвэл Хүннү гүрэнд төрөөс тогтоосон хууль үйлчилж хэв журам сахиулж, хэрэг зөрчилтэй тэмцэж байсан нь тодорхой болж байна. Мөн “Ши-Цзи”-д “тэдний /Хүннүгийн/ баримталдаг хуулиар...арав хоногоос илүү хугацаагаар хорихгүй, улс даяар хоригдол хүн хэдхэнээс хэтрэхгүй” гэсэн нь хорих ял биш бөгөөд зөвхөн хэрэг, зөрчлийг шалгах, хэв журмыг сахиулах, урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсооход түр саатуулах хугацаа хэмээн үзэж болохоор байна.

Хүннүчүүд торгоны замыг хяналтандаа байлгахдаа эргүүлийн морин баг цэрэг байнга ажиллуулдаг байсан ба уг цэргүүд харуулын үүрэг давхар гүйцэтгэдэг байсан байна. Хүннүгээс хойших төрт улсуудын үед ч хэв журам сахиулах эргүүл, харуулын үйл ажиллагаа тасралтгүй явагдсаар ирсэн байдаг. Тухайлбал Жужан улсын хаан Чуну гадаад улсуудад явах элч, элчингүүд, төрийн сайд, төрийн багш, төрийн түшмэдийг тохоон томилж харгалзан явах харуулыг томилж, улсын доторх төрийн эсрэг үймээн гарсан тохиолдолд морьт эргүүлийг ажиллуулж байжээ.

Эзэн богд Чингис хаан 1185-1206 онд 32 удаа дотоодын дайн явуулж 81 аймгийг нэгтгэн төвхнүүлсэн байна. Эдгээр тэмцлийн үр дүнд Чингис хаанаар өргөмжлөгдөж бүх монгол туургатны хаан болсноор Шихихутагт үүрэг болгож улсынхаа дотоодод дэг журамыг тогтоож хэв журам сахиулах хэрэг зөрчлийг шийдвэрлэх эрх олгожээ.³

Монгол улсын түүхэнд эзэн богд Чингис /1206-1227/ хаанаас эхлэн хамгийн сүүлчийн хаан Алтан ургийн Лигдэн /1604-1634/ хаан хүртэл 427 жил хаант төр тогтоохдоо хэв журам сахиулах хэрэг зөрчилтэй тэмцэх ажлыг төрийн “тусгай байгууллага, яам, цэргийн” хүчээр болон харьяат улс түүний зуут мянгат түмтийн аймаг засаг ноёдын хүчээр зохион байгуулж дэв зэрэгтэй түшмэдүүдэд томилж байжээ.

Чингис хаан хамаг Монгол улсаа сэргээн байгуулснаас эхлэн их Монгол улсын хаанд өргөмжлөгдөх хүртэлх түүхэн үе буюу 1190-1205 он цэргийн байгуулалтынх нь 2 дугаар үе шат байв.

Энэ шатанд Чингис хаан уламжлалт турхаг цэргийн байгуулалтдаа түшиглэн байнгын бүрэлдэхүүн бүхий “Хишигтэн цэрэг” байгуулан улсын бүх цэргийг аравтын тогтолцоонд шилжүүлж байлдааны цагийн хатуу чанд хууль цааз тогтоон, зөвхөн Хишигтэн төдийгүй шууд бус захиргааны цэргээ ч мөн өөрийн шууд удирдлагадаа оруулах зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч, цэргийн

¹ Монголын нууц товчоо /Хятад ханзаар бичигдсэн эх сурвалж БНХАУ-ын нууц номын санд бий/, Персийн түүхч Жувейни “Дэлхийг байлдан дагуулагчийн түүх”, Рашид-Ад Дин “Чингис хааны түүх”, Плано Карпини. “Монголын түүх” /Азид хийсэн аян замын тэмдэглэл/, Марко Поло “Азид хийсэн аян замын тэмдэглэл”, Рубрук. “Зүүн азиар аяласан тэмдэглэл” гэх мэт болон бусад зохиол, тэмдэглэл, олдворууд.

² И.Дашням “Монгол улсын төр, эрх зүйн түүх” 56-р тал

³ Ж.Содмандах “Нийгмийн хэв журам хамгаалах албаны түүхэн замнал” УБ 9 дэх тал

нэгдмэл захиргааны ёсыг бүрэн агуулгаар тогтоох нөхцлийг бүрэлдүүлсэн нь монгол цэргийн байгуулалтын түүхнээ эрс шинэтгэлийн үе болсон юм.⁴

Энэ үед өдрийн эргүүлд “торхон” шөнийн манаанд “хэвтүүл” гэх цэрэг бүхий хишигтэнг ажиллуулж байжээ.

Чингис хааны үед байнгын цэрэгтэй байж, дайн байлдааны үед тэдгээрийг манлай цэрэг, гэзэг цэрэг, гол цэрэг, сүүл цэрэг гэж хуваарилан цэргийн аравт, зуут, мянгат, түмтийн жанжны удирдлагаар хэв журам сахиулж, хэрэг зөрчилтэй тэмцэх ажлыг зохицуулж иржээ.

Өгөөдэй, отгон дүү Тулуй, II хаан Өгөөдэйн ахмад хүү Гүюг, Чингисийн ач Тулуйн хүү Мөнх, Хубилай нарын үед Чингисийн үеийн хэв журмыг сахиулах, гэмт хэрэг, зөрчилтэй тэмцэх үйл ажиллагааг боловсронгуй болгон уламжилж иржээ.

Хубилай хаан ширээнд сууж 1271 онд Юань гүрэн байгуулав. Юань улс нь төв байгууллага, цэргийн хүрээлэн, хууль цаазын байцаах хороо гэсэн байгууллагатай байж хэв журам сахиулж, хэрэг зөрчилтэй тэмцэхэд гол үүрэгтэй бүтэц бүхий хулгай дээрэмчдийг барих хэлтсүүдтэй байжээ.

Юань улсын үед баруун болон зүүн этгээдийг манаж цагдах, анхан манаж цагдах яамдууд байгуулж, элдэв дэв зэрэгтэй ажилтантай байжээ.

Манжийн ноёрхлын үед Монгол нутагт анхны суурин цагдаагийн байгууллага үүссэн түүхтэй. Манжийн ноёрхлын үед хэв журам сахиулж, хэрэг зөрчилтэй тэмцэж байсан эргүүл, харуулын талаарх түүхийн баримт, мэдээ харьцангуй баялаг юм.

Баруун Монголын хаан Галданбошигт нэгдсэн Монгол улс байгуулж, Манжийн эсрэг тэмцэх бодлогыг явуулахад халхын Түшээт хаан, Богд Жавзандамба нар зөвшөөрөөгүйгээс тэмцэл, тулаан өрнөж Манж чин улс Монголыг дайран түрэмгийлж эрхэндээ оруулснаар 1691 оноос 1911 он хүртэл 220 гаруй жил Манж чин улсын дарлалд байв. Манжийн түрэмгийлэгчид халх Монголыг өөрийн дарлалд оруулж, ард түмнээс олон төрлийн алба гувчууруудыг авах болсон.

Эдгээр алба гувчуурыг хүчээр албадан төлүүлэх нь хэв журам сахиулж, хэрэг зөрчилтэй тэмцэх үйл ажиллагаа болж байв. Энэ үед Монголын хаадын баримталж ирсэн “Их засаг” хууль хоригдож, Халх гурван хошууны дүрэм, 1709 онд халхын Түшээт хаан, ноёдын зохиосон “Халх журам” хуулийг даган мөрдөхийг зөвшөөрч, дараа нь 1795 оны Монголын цаазын бичиг, Манжийн 1817 оны хууль зүйн бичгийг голлон хэрэглэж байжээ.

Ар Монголд Улиастайн цагдаа, Их Хүрээний цагдаа, Орон нутгийн цагдаа хэмээх үндсэн 3 том цагдаагийн алба байснаас гадна Богд хан уул, Хан Хэнтий уулын ойн цагдаа, Авын цагдаа, Харчин өртөөний цагдаа зэрэг томоохон цагдаагийн алба байжээ.⁵

Түүхч Л.Гомбо 1960 онд туурвисан “Манжийн үеийн алба гувчуур (1750-1911)” хэмээх зохиолд “Олон хошуудын хилийг харгалзсан харуулуудыг цагдаа буюу тайгам гэж нэрлэж байсан бөгөөд хилийн цагдаа харуул нь ихэвчлэн Монгол нутгийн өмнөд талаар байрлаж байв.”⁶

Ц.Насанбалжир.1963 онд туурвисан “Ар Монголоос Манж Чин улсад залгуулж байсан алба (1691-1911)” хэмээх зохиолд “Олон хошуудын цагдааг нутгийн цагдаа, савын цагдаа, хилийн цагдаа, тайгам хэмээн нэрлэдэг”⁷ хэмээжээ.

Ар Монгол дахь орон нутгийн цагдаагийн гүйцэтгэх үүрэг, байршлийн онцлог байдал зэргээс үндэслэн хоёр ангилж болох юм. Үүнд:

- Дотуур харуул буюу хилийн харуул лугаа зах нийлсэн цагдаа.
- Олон хошуудын хилийг харгалзсан цагдаа хэмээн хоёр ангилна.

XIX зууны II хагасаас Их Хүрээ нүүдлийн шинжээ орхиж суурьшмал байдалд шилжин хотжилт төлөвших болсон бөгөөд тэрхүү үйл явцтай уялдан хөдөө орон нутгаас зорин ирэх хүмүүсийн тоо нэмэгдэж хашаа байшин, сүм дуган, дацан олноор баригдаж худалдаа арилжаа өргөжин тэлж худалдаачид, лам нар харчууд гэсэн ялгаа гарчээ. Ялангуяа хөдөө орон нутгаас ядуу хоосон хүмүүс хүрээг зорин ирэх нь нэмэгдэж хулгай дээрэм, хэрэг будлиан гарах нь ихсэх болсон тул Их Хүрээний нутаг дэвсгэр дээр цагдаагийн албыг бий болгох зайлшгүй шаардлага тулгарсан байна.

Үүний тулд “1857 онд тусгай дүрэм гарч Их Хүрээний орчин тойрон газрыг сэргийлэх явдлыг чангатгах арга хэмжээ авсан”⁸ боловч тэрхүү арга хэмжээ нь амжилтгүй болсон бөгөөд Бүрэнт

⁴ Монгол улсын Батлан хамгаалах яамны эрдэм шинжилгээний хүрээлэн “Монгол цэргийн түүхийн товчоон” тэргүүн дэвтэр 107 дах тал

⁵ Б.Буянчулуун. Манжаас Монголыг эзэрхсэн үеийг илэрхийлсэн хэрэглэгдэхүүн. Худам монгол бичгээс крилл бичигт буулгасан: Хэрээд Ж.Урангуа, Боржигон Дориг З.Энхтайван. УБ., 2010 69-р тал

⁶ Л.Гомбо. Манжийн үеийн алба гувчуур (1750-1911) УБ., 1960

⁷ Ц.Насанбалжир. Ар Монголоос Чин улсад залгуул байсан алба (1691-1911). УБ., 1963 129- тал

⁸ Р.Гүнсэн, Б.Сэнгэдорж. Цагдан сэргийлэхийн түүхэн өгүүлэл. УБ., 1979 6-р тал

засагчийн 5 дугаар он (1866 он) 09 дүгээр сарын 21-нд Богдын шавь нарын хэргийг эрхлэн шийтгэх Эрдэнэшанзудба Цэдэндорж, Сангийн хамаг хэргийг байцаан шийтгэх сайд тайж Эриндор, Да лам Лувсан нараас хүрээн дэх Сэцэн хан аймгийн чуулган даргад илгээсэн бичигт “...Тушаасныг дагаж хүрээний ойр тойрон 15-н газар⁹-ыг хэмжээлэн 15-н анги хуваахад...” хэмээн өгүүлснээс үзэхэд Арван тавны цагдаа нар нь Их Хүрээний ойр орчмын газрыг амар амгалан тайван байдлыг хангах үүрэг бүхий маш чухал алба байсан төдийгүй эргүүл хийх, харуул гарах явцад ёс бус үйлдэл гаргасан амгалан тайван байдал эвдсэн этгээдийг баривчилж харьяат газартаа тушаах эрх бүхий алба байсан байна.

1911-1916 он буюу цагдан сэргийлэх хороо байгуулагдах хүртэл Богд хаант Монгол улсын цагдаа хэв журмын зөрчилтэй тэмцэх талаар үлэмж ажлыг гүйцэтгэсэн байна.

1916 онд батлагдсан Нийслэл Хүрээний тойрон газруудыг цагдан сэргийлэх дүрэм хэмжээнд зөвхөн Нийслэл Хүрээ, Хүрээний доторх албан газар, байгууллага, зах зээл, гудамж, хороод гадаад, дотоодын иргэдийн амар тайван амьдрах нөхцлийг бүрдүүлэхэд бүрэн чиглэгдэж, Нийслэлийн цагдаагийн үүргийг тодорхой болгон заасан юм.

Түр засгийн газар Ардын засгийн газраа байгуулж, цэрэг, дотоод, шүүх, гадаад, сангийн зэрэг таван яамыг юуны өмнө байгуулж ажилд оруулахын хамт хувьсгал ялсны найм дахь хоног дээр хувьсгалт шинэ ёс журмыг хэрэгжүүлэх, улс орон, нийслэл хүрээний амгалан тайван байдлыг сахиулах зорилготой төрийн механизм болсон ардын цагдан сэргийлэх байгууллагыг байгуулахаар шийдсэн байна.

Ийнхүү Богдын төрийн цагдаагийн байгууллага нь шинж чанар үйл ажиллагаагаар шинэчлэгдэж, ардын төрдөө үйлчлэх болсон боловч морьт ба явган цагдаагийн системийг үргэлжлүүлж,¹⁰ анхны жилдээ цэрэг мэт сангаас хоол идэж, хувцас хэрэглэн хуарагнаж байснаа засгийн газрын 1922 оны 3 дугаар сарын 29-ний 13 дугаар хурлаар Ардын цагдаа нь цэрэгтэй адилгүй, гэр орноороо байж, алба залгуулах нь өөрийн хүнд хүчир үүргээ биелүүлэх боломж нь сайжрах учраас тэд нарт хүнс, хувцас олгохгүй, харин 9 лангийн цалин олгох нь зүйтэй гэж шийдвэрлэсэн бол 1924.02.15-ны Засгийн газрын хурлаас морьт цагдааг 27 лангийн цалинтай болгож нийгмийн байдлыг сайжруулан ажиллах боломжийг нь дээшлүүлж, жинхэнэ төрийн алба хаагч болгон шинэ шинэ үүргүүд хариуцуулж зохион байгуулалт, бүтэц¹¹ нь өргөжин бэхжиж байв.

Цагдаагийн хувцасны талаар олон саналууд гарч¹² өөрчлөгдөж байсан боловч хот орчим болон хөдөө нутагт гарсан гэмт хэргийг илрүүлэхээр ажилладаг морьт цагдаа нь цагаан шар хантаазтай, хотын доторх амгалан тайван байдал, хэв журам, ариун цэврийг сахиулах, хэрэг зөрчлийг илрүүлэх, чухал газрыг манаж хамгаалдаг явган цагдаа нь улаан шар хантаазтай, хантааз дээрээ “морьт цагдаа” “явган цагдаа” гэж монгол бичгээр бичсэн хувцастай болж 1925 оныг хүртэл хэрэгжиж байжээ.

Цагдан сэргийлэх байгууллага зөвхөн нийслэл хүрээнд байсан ба орон нутагт байсангүй. Харин Монголын ХЗЭ-ийн төв хорооны саналын дагуу 1924 оны 7 дугаар сард засгийн газрын хуралдаанаас хүн ам бөөгнөрсөн, гадаадын мөнгө хүлээгчид төвлөрч байсан Улиастай хотод бага дарга нэг, цагдаа дөрвийг ажиллуулахаар шийдвэрлэн ажиллаж байсан нь орон нутаг дахь анхны салбар юм.¹³

1926-1932 он хүртэл нийслэл хотын хүн ам, албан газар байгууллага нэмэгдэж, түүний дотор хэв журам зөрчигч, гэмт хэрэг үйлдэгч нар өсөж, эрүүгийн нөхцөл байдал хүндэрч байжээ. Хотод хулгай, дээрмийн хэрэг өдөр шөнөгүй гарах болсон учраас нийгмийн хэв журам сахиулах гэмт хэрэгтэй тэмцэх талаар цагдан сэргийлэхийн үйл ажиллагааг улам сайжруулах шаардлага гарч, олон арга хэмжээнүүдийг авч байв.

УБ хотын захиргаа 1928 онд цагдан сэргийлэх, олон хороодын дарга нар, шашин хурлын хэрэг эрхлэх түшмэл нар хамтран хуралдаж хотын доторх муу самууныг таслан ариутгаж, ард түмний амгалан тайван байлгахын учир хотын 10-н хашаа бүрээс шөнө тутам манаа гаргаж цагдан сэргийлүүлэх, хүрээ гандангийн байрыг нэгэн адил манаж сэргийлүүлэхийн тулд шашин хурлын хэрэг эрхлэх газраас гандан ба хүрээний дотор байгаа лам нараас ээлжлэн гаргахаар шийдвэрлэж байжээ.

⁹. Газар гэдэг нь уртын хэмжүүр бөгөөд Нэг газар нь орчин үеийн хэмжээсээр 576 м болно.

¹⁰. Мөн тэнд 72 дах тал

¹¹. 1922 онд нийслэл хүрээний ЦС хороо 102, Амгаланбаатар хотын ЦС хэлтэс 32 бүгд 134 орон тоотой байсан бол 1923 онд хороо, хэлтэс хоёрыг нэгтгэж нэгэн удирдлагатай болгоход 1924 онд орон тоо нь 148 хүнтэй ажиллаж байв.

¹². 1922 онд дарга Г.Гүрсэд, Амгаланбаатар хотын ЦС хэлтсийн түшмэл Цэрэнпунцаг нар саналаа бичгээр гаргаж байсан ажээ.

¹³. Думбурай.А Монгол төрийн цагдаагийн уламжлал түүхэн хөгжилт /нэгдүгээр дэвтэр/ 1999 .УБ хот. 73 дах тал

1963 онд Цагдан сэргийлэх байгууллагын шинэ дүрмээр гудамж, талбай, олон нийтийн монгол зургаан, туслагч жанжны газарт алба хааж буй цагдаа цэргүүд нь мэдээний албаны нь дэлгэрэнгүй зааж өгчээ.¹⁴ Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газрын сэргийлэн хамгаалах хэлтэс гэж байгуулсныг 1960 онд өөрчлөн зохион байгуулжээ. Улсын хэмжээгээр хариуцах аппаратыг Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газрын гүйцэтгэх албан хэлтсийн нэг тасаг, групп хариуцах болгож уг хэлтсийн оронд нийслэлийн цагдан сэргийлэх газрын Сэргийлэн хамгаалах хэлтэс гэж байгуулан хурандаа Цэдэвийн Шагдарыг томилсон байна. Энэ хэлтэс эхлээд хэв журмын тасагтай бусад ажлыг хариуцсан ажилтнуудтай байсан удсангүй харуулын тасаг нэмэгдэн байгууллагдаж өргөжсөн төдийгүй сэргийлэн хамгаалах гранинзон болон өргөжсөн түүхтэй билээ.¹⁵ Тус хэлтэс 1960-1965 онд хот хөдөөний хэмжээгээр хэв журам сахиулах ажлыг хариуцаж, нийслэлийн 13 хороо аймгийн цагдан сэргийлэх ангийн сэргийлэн хамгаалах байцаагч хотын хороо бүр нэг сэргийлэгчтэйгээр хэв журам сахиулж байв.

“Цагдан сэргийлэх байгууллагын 1963 оны дүрмээр тодорхойлсон нийгмийн хэв журам сахиулах үүргийг дүрэмд заасны дагуу” гудамж, талбай, цэнгэлдэх хүрээлэн, цэцэрлэг, галт тэрэг, төмөр зам, нисэх онгоцны буудал, үзвэр үйлчилгээний газар, түүнчлэн нам, улс олон нийтээс зохиож байгаа цуглаан, жагсаал, нийтийн зугаалга, биеийн тамирын тэмцээний үед нийтийн хэв журам сахиулах, гал түймэр, усны үер, газар хөдлөлт зэрэг байгалийн гэнэтийн аюул, гоц халдварт өвчин гарсан тухай холбогдох газар байгууллага, иргэдэд мэдэгдэж хохирогч нарт яаралтай тусламж үзүүлж, эд хогшлыг нь хамгаалах, хот суурин газарт ариун цэврийн зохистой байдлыг хангах зэрэг олон зорилтыг улс орон даяар хэрэгжүүлэхээс гадна гэмт хэрэгтэй тэмцэх, олон нийтийн хэв журам сахиулах талаарх нам засгийн болон орон нутгийн АДХ-ын гүйцэтгэх захиргаадын шийдвэрийг амьдралд хэрэгжүүлэх, гэмт хэрэг, зөрчлийг урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, илрүүлэх, хорих суллагдсан болон хүмүүжлийн доголдолтой хүмүүсийг АИХТ-ийн 1974 оны 216 дугаар зарлиг ба түүнийг биелүүлэх зааврын дагуу дахин засаж хүмүүжүүлэх, зөвшөөрлийн системийн хэм хэмжээг мөрдүүлэх, эргүүл харуулын албадыг зохион байгуулан удирдах явдалууд байжээ.¹⁶

1970 оноос эргүүлийн машин, явган эргүүл постуудад радио холбоо нэвтэрч эхлэв. Машинтай, холбоотой хөдөлгөөнт эргүүлүүд их хэмжээний газарт үүрэг гүйцэтгэж, хэрэг зөрчлийн газарт богино хугацаанд хүрэлцэн очиж хамгаалах үйл ажиллагаа явуулж байжээ.

Иргэд олон нийтийн байгууллагаас гаргасан саналыг харгалзан нийгмийн хэв журам зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагыг чангатгах тухай АИХТ-ийн 1974 оны 111 дүгээр зарлиг, ууж согтуурах явдалтай хийх тэмцлийг хүчтэй болгох тухай АИХТ-ийн 1974 оны 120 дугаар зарлиг гарч түүнийг хэрэгжүүлж эхэлсэн нь олон нийтийн хэв журмыг нэг мөр хамгаалахад ач холбогдолтой болсон байна.

Энэ үед эргүүл постын албаны ажлыг Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газрын сэргийлэн хамгаалах хэлтэс түүний урьдчилан сэргийлэх тасаг, Улаанбаатар хотод Цагдан сэргийлэх газрын сэргийлэн хамгаалах гарнизон түүний урьдчилан сэргийлэх хэлтэс, орон нутгийн анги хэлтсүүдэд сэргийлэн хамгаалах ба урьдчилан сэргийлэх ажил хариуцсан ахлах ба жинхэнэ байцаагч нар хариуцан зохион байгуулж байв.

1980-1990 онд нийгмийн хэв журам сахиулах ажлын хүрээ улам өсөж байв. Энэ үед Цагдан сэргийлэх байгууллагын сэргийлэн хамгаалах алба нь ЦСЭГ-ын сэргийлэн хамгаалах хэлтэс, дотроо урьдчилан сэргийлэх тасагтай, хэв журам сахиулах, зөвшөөрлийн систем, тусгай байгууллагуудыг хариуцсан ахлах жинхэнэ байцаагч нартай ажиллаж байв.

Улаанбаатар хотын Цагдан сэргийлэх газар нь сэргийлэн хамгаалах гарнизон, дотроо Урьдчилан сэргийлэх хэлтэс, Хэв журам сахиулах тасаг, харуулын тасаг, Эргүүл харуулын хэд хэдэн роттой ажиллаж, Цагдан сэргийлэх байгууллагын харьяа аймаг, хотын районы цагдан сэргийлэх хэлтсүүд сэргийлэн хамгаалах тасаг, ахлах жинхэнэ байцаагч, хэсгийн байцаагч, хамгаалах тасаг, ахлах жинхэнэ байцаагч, хэсгийн байцаагч, хорооны сэргийлэгчтэй ажиллаж, энэ албыг УЦСЭГ-ын 1-р орлогч дарга хариуцан ажиллаж байжээ.

Монгол Улсад нийгэм, эдийн засгийн суурь өөрчлөгдөхөд нийгмийн давхарга бүр шинэчлэгдэж өөрчлөгдсөний дагуу Нийгмийг аюулаас хамгаалах яам гэж байсныг 1990 оны 4 дүгээр сард татан буулгав. Үүнтэй холбоотой Монгол Улсын шинэ Үндсэн хуулийн дагуу цагдаагийн

¹⁴ А. Думбарай Монгол төрийн цагдаагийн уламжлалт, түүхэн хөгжилт II боть 38 дах тал

¹⁵ Хэв журмын тасгийн дарга дэд хурандаа Дондогийн Доржсүрэн байцаагч нь дэслэгч Жигмэдийн Гомбодорж, Харуул хамгаалалтын ахлах байцаагчаар дэд хурандаа Сосорын Жигмэдорж, тасгийн даргаар дэд хурандаа Гэлэгпунцаг нар томилогдон ажиллажээ.

¹⁶ А. Думбарай Монгол төрийн цагдаагийн уламжлалт, түүхэн хөгжилт II боть 42 дах тал

байгууллагын эрх зүйн орчин ч шинэчлэгдэж эхлэв. Нэгэнт нийгмийн тогтолцоо өөрчлөгдөж байгаатай холбоотой нийгмийн байдал, эрүүгийн нөхцөл байдлыг үнэлэх үнэлэмж ч өөрчлөгдсөн байна.

1990-ээд оны эрүүгийн нөхцөл байдал нь цагдаагийн байгууллагад өөрчлөлт шинэчлэлтийг эхлүүлж улмаар эргүүл, харуулын албыг ч мөн өөрчлөн зохион байгуулах шаардлагатай болсон байна.

Цагдаагийн ерөнхий газар нь эрүүгийн цагдаа, хэв журам, мөрдөн байцаах, замын цагдаа, гал түймэртэй тэмцэх, аж ахуй санхүү гэсэн зургаан албатай, дотоодын цэргийн штаб, криминалистикийн шинжилгээний төв, иргэний бүртгэл мэдээллийн төв, дээд сургууль, холбооны анги, цагдан хорих төв гэсэн зургаан байгууллагатай, Цагдаагийн ерөнхий газар нь өөртөө тамгын хэлтэс сургалт боловсон хүчний тасаг хяналт шалгалтын тасаг аж ахуй санхүүгийн албатай харьяа Холбооны хэлтэс эдийн засгийн хэлтэс, III тусгай тасагтай бөгөөд орон нутагтаа Улаанбаатар хотын Цагдаагийн газар Дархан-Уул, Орхон, Төв, Дорнод, Дорноговь гэсэн таван аймагт цагдаагийн газар бусад аймгийн цагдаагийн хэлтэстэй зохион байгуулагдсан байна. Хотын цагдаагийн газар нь харьяа Сүхбаатар Баянзүрх Хан-Уул Чингэлтэй Сонгинохайрхан, Баянгол Налайх Багануур дүүргийн цагдаагийн хэлтэс Багахангай Гацуурт Био үйлдвэр Жаргалант Дамбадаржаагийн цагдаагийн тасгууд болон хороо дундын цагдаагийн хэсгүүдтэйгээр байгуулагдсан бол хөдөө орон нутагт Зүүнхараа, Хөтөлийн цагдан сэргийлэх тасгуудтай, зарим сум дундын хэсэгтэй байгуулагджээ.

Энэ зохион байгуулалтаар Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газрын сэргийлэн хамгаалах хэлтэс ба Улаанбаатар хотын сэргийлэн хамгаалах гарнизоныг нэгтгэн хэв журмын асуудлыг төв, хөдөөтэй нь Цагдаагийн ерөнхий газар хэв журмын хэлтэс болгон зохион байгуулсан нь ажлын давхардлыг арилгах зорилтыг агуулсан байна. Хэв журмын алба нь эргүүлийн 801, харуулын 808, Банк хамгаалах суман, Дохиолол хамгаалалтын алба, Насанд хүрээгүй хүмүүсийн хэргээс урьдчилан сэргийлэх тасаг зэргийг удирдаж байхаар зохион байгуулжээ.

Засгийн газрын 2007 оны 346 тоот “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг эрчимжүүлэх тухай” тогтоолоор нийслэлийн иргэдийг аюулгүй орчинд амар тайван амьдрах нөхцлийг бүрдүүлэх, түргэн шуурхай дуудлагад очих зорилгоор Улаанбаатар хот дахь цагдаагийн эргүүлийн байршилтыг шинэчлэн тогтоож, 24 цагийн горимд шилжүүлэх ажлыг зохион байгуулахаар шийдвэрлэв.

Уг тогтоолын дагуу ЦЕГ-ын даргын 2008 оны 01 дүгээр сарын 18-ны өдрийн 27 тоот тушаалаар Нийслэлийн эрүүгийн болон хэв журмын нөхцөл байдал, хүн амын нягтралыг харгалзан дүүргүүдийн нутаг дэвсгэрт баригдалгүй 4 бүс 50 чиглэлд хувааж “Нийслэлийн хөдөлгөөнт эргүүлийн газар”-ыг 480 алба хаагчийн орон тоотойгоор 4 хэлтэс, 8 тасгийн зохион байгуулалттайгаар байгуулан даргаар, цагдаагийн дэд хурандаа Б.Эрдэнэномыг томилж 2008 оны 02 дугаар сарын 06-ны өдрөөс эхлэн үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн байна.

Нийслэл хотод эргүүлийн үүрэг гүйцэтгэж байгаа машинт болон явган эргүүлийн уялдаа холбоог сайжруулах, эргүүлийн чиглэлийн давхардлыг арилгах, нэгдсэн нэг удирдлагаар хангах зорилгоор Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2010 оны 03 дугаар сарын 04-ний өдрийн 114 дүгээр тушаалаар дүүргүүдийн цагдаагийн хэлтэс, Эргүүл хамгаалалтын газрын явган эргүүлийн тасгийн алба хаагчдыг Нийслэлийн хөдөлгөөнт эргүүлийн газрын мэдэлд шилжүүлэн, 4 хэлтэс, 16 тасагтайгаар, машинт эргүүлийн 70, явган эргүүлийн 94, нийт 164 чиглэлд 803 алба хаагчийн орон тоотой ажилласан байна.

Цагдаагийн байгууллагын шинэтгэлийн хүрээнд Цагдаагийн ерөнхий газрын даргын 2012 оны 11 дүгээр сарын 02-ны өдрийн 700 тоот тушаалаар Нийслэлийн хөдөлгөөнт эргүүлийн газрыг татан буулгаж, үйл ажиллагааг нь дүүргүүдийн цагдаагийн хэлтсүүдэд шилжүүлсэн байна.

Одоогийн байдлаар Улаанбаатар хотын эрүү, хэв журмын нөхцөл байдлыг харгалзан 24 цагаар 70 бүс, чиглэлд 70 машинт эргүүл, 100 чиглэлд 200 гаруй явган эргүүл үүрэг гүйцэтгэж, 152 гаруй хэсгийн байцаагч ажиллаж байна.

Орон нутгийн цагдаагийн газар хэлтсүүдэд ч хөдөлгөөнт эргүүл автомашинтай ба явганаар зохион байгуулагдан үүрэг гүйцэтгэж байна.

1.“Цагдаагийн байгууллагын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” 2011оны153 дугаар тогтоолоор цагдаагийн байгууллагын зарим ажил, үйлчилгээ, хангалтын жишиг нормативыг баталсан.

Тус тогтоолд “15.000 хүн ам тутамд хоёроос доошгүй хэв журмын эргүүл, эргүүлийн нэг чиглэлд хоёр алба хаагч үүрэг гүйцэтгэхээр”, цагдаагийн байгууллагын автомашины хангалт, гүйлтийн жишиг нормативыг “хөдөлгөөнт эргүүлд нийслэлд 15.000 хүн ам тутамд нэгээс доошгүй автомашин” ажиллуулахаар тогтоосон жишиг нормативаас харахад Нийслэлд явган эргүүлийн 95

чиглэлд 190, авто эргүүлийн 75 чиглэлд 600, нийт 170 чиглэлд 790 алба хаагч /офицер 300, цагдаа 490/ шаардлагатай байна. Одоогийн батлагдсан орон тоон дээр авто эргүүлд 19 чиглэл, 76 эргүүлийн офицер, 76 эргүүлийн цагдаа, явган эргүүлд 45 чиглэлд 86 цагдаа, нийт эргүүлийн 64 чиглэлд 76 офицер, 190 цагдаагийн орон тоог шинээр бий болгох тооцоолол гарч байна.

Америкийн нэгдсэн улсын вашингтон хотын цагдаагийн байгууллагын эргүүлийн үйл ажиллагаа

Америкийн нэгдсэн улс нь нийт 50 муж улстай ба муж болгон өөрийн гэсэн цагдаагийн байгууллагын бэлэг тэмдэг, хууль дүрэмтэй билээ. Энэхүү муж хотуудаас Вашингтон хотын цагдаагийн байгууллагын эргүүлийн үйл ажиллагаа болон хэрхэн гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлдэг талаар танилцуулья.

Вашингтон хотын цагдаагийн газар буюу Нийслэлийн цагдаагийн газар/Metropolitan police department/ нь АНУ-н томоохон цагдаагийн газруудын нэг юм. Хууль сахиулах чиглэлээр буюу гудамжинд гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор нийт 4000 гаруй офицер, цагдаа нар, 500 гаруй арын албаны алба хаагчид ажилладаг байна.¹⁷ Нутгийн хууль сахиулах чиг үүрэг бүхий байгууллага нь бусад албадуудтайгаа үйлдэгдсэн гэмт хэргийг илрүүлэх чиглэлээр хамтарч ажилладаг байна. Нийслэлийн цагдаагийн газар нь дараах эргүүлийг үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлдэг байна. Үүнд:

1. Авто эргүүл
2. Морьт эргүүл
3. Дугуйт эргүүл
4. Явган эргүүл

Вашингтон хотын авто эргүүл нь тодорхой хэсэг газруудыг хариуцан авч нэг машин дээр хоёулаа үүрэг гүйцэтгэдэг ба дуудлага мэдээлэл байхгүй үед тодорхой цэгт машинаа байрлуулж явган эргүүлийн үүрэг гүйцэтгэж тухайн хариуцсан хэсэгт ямар хүн оршин суудаг, ямар байгууллагууд үйл ажиллагаа явуулдаг талаар байнга судалж, иргэдтэй уулзаж байх үүрэгтэй байна. Нэг ёсондоо манай цагдаагийн байгууллагатай харьцуулан авч үзвэл объект, субъектын судалгааг хийж байгаатай адил байгаа юм.

Морьт эргүүл нь хотын төв хэсгээр үүрэг гүйцэтгэдэг ба ихэвчлэн жуулчдад туслах, алга болсон хүүхдийг эрэн сурвалжлах, иргэдэд цагдаагийн байгууллага талаар мэдээлэл өгөх чиг үүрэгтэй байдаг байна. Мөн тусламж хүссэн хүмүүст тодорхой хэмжээний хүрээнд тусалцаа үзүүлдэг байна.

Вашингтон хотын цагдаагийн газрын нэг гол эргүүл бол дугуйт эргүүл юм. Дугуйт эргүүлийн алба хаагчдын давуу тал нь тусламж ирсэн цагдаагийн алба хаагч дээр хурдан шуурхай очих, гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгчийг хөөх үед ямар нэгэн байдлаар саадгүй, цаг хугацааны хувьд богино байдаг байна. Мөн цагдаагийн газрын өмнөөс иргэдтэй хамгийн ойр ажиллаж байгаа алба хаагчид юм. Тэд үүрэг гүйцэтгэх хугацаандаа сэжиг бүхий иргэдийг шалгах, алга болсон хүүхдийг эрэн сурвалжлах, хотын талаар мэдээлэл өгөх, иргэдэд цагдаагийн үйлчилгээг илүү ойртуулж өгч байдаг байна.¹⁸

Тус цагдаагийн газар нь гэмт хэрэг, зөрчил ихээр үйлдэгддэг зуны улиралд нутгийн оршин суугчидтай хамтран All hands on deck буюу Бүх гар хамтдаа нэртэй хөтөлбөрийг хэрэгжүүлдэг байна. Энэ нь нэг ёсондоо цагдаагийн байгууллагын явган эргүүлийн алба хаагчид нь оршин суугчдын хамт эргүүлийн үүрэг гүйцэтгэж гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлдэг байна. Хөтөлбөрийн хүрээнд хотын нийт нутаг дэвсгэрт 48 цагийн турш тасралтгүй эргүүлийн үүрэг гүйцэтгэдэг байна.

Мөн Америк нэгдсэн улсын цагдаагийн байгууллагын нэг ажиглалтын хэлбэр бол хяналтын камерын систем юм. 1990 оноос хойш ажиглалтын камерыг хөгжүүлсэн ба одоогийн байдлаар дийлэнх гэмт хэрэг, зөрчлийг хяналтын камераар илрүүлж байна.

Япон улсын цагдаагийн эргүүлийн үйл ажиллагаа

Японы цагдаагийн газрын Олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах алба буюу Community safety Bureau нь Японы улсын нийт нутаг дэвсгэрт гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх эргүүлийн үйл ажиллагааг зохион байгуулдаг байна. Японы эргүүлийн үйл ажиллагаа нь эрт дээр үеэс ихтэй ба анх эргүүлийн офицеруудыг Шогү гэж нэрлэдэг байсан байна.¹⁹

Японы цагдаагийн газрын гэмт хэрэг тэмцэх, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор Кобан нэртэй цагдаагийн дэд хэсэг, байруудыг байгуулсан байдаг байна. Кобан нь Японы

¹⁷ <https://www.tripsavvy.com/police-departments-in-washington-dc-1039549>

¹⁸ https://mpdc.dc.gov/page/bicycle-patrol-officer-tayna-williams?fbclid=IwAR018kd7VYzN9aheMs1x6Dp1kLOOCIYrRjrVfH0epjeAGviOlf-r-w8X5_k

¹⁹ <https://doyouknowjapan.com/police/>

цагдаагийн газрын чухал амин хэсэг бөгөөд Япон улс даяар нийт 12,000 гаруй Кобан байдаг байна. Энэ нь Японы нийт цагдаагийн хүн хүчний хоёр орчим хувийг эзэлдэг байна. Кобан нь дунджаар 5-7 хүний бүрэлдэхүүнтэй цагдаагийн хэсэг бөгөөд алба хаагчид нь явганаар, дугуйт болон автомашинтай эргүүлийн үүргийг ойр орчмын хариуцсан нутаг дэвсгэртээ гүйцэтгэдэг байна. Кобаны алба хаагчдын үүрэг нь хариуцсан нутаг дэвсгэрт амьдардаг оршин суугчид, үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуй нэгж байгууллагуудын талаар болон гэмт хэрэг зөрчлийн талаар мэдээллийг цуглуулах, сэжиг бүхий явж байгаа иргэнийг шалгах, автозамын хөдөлгөөнийг зохицуулах, өсвөр насны хүүхдүүдийг сурган зааварчилах, гэмтэж бэртсэн хүмүүсийг аврах хамгаалах, алга болсон хүүхдийг эрэн сурвалжлах зэрэг байдаг байна. Кобаны алба хаагчид нь ажлын цагаар үүрэг гүйцэтгэдэг ба иргэдэд хамгийн ойр хүрч ажилладаг байгууллага болж чаддаг байна.²⁰

Иргэд байгууллагаас ирсэн дуудлага мэдээллийн дагуу ажилладаг алба хаагчийг Олон нийтийн цагдаагийн офицер гэдэг ба тэд 24 цагаар үүрэг гүйцэтгэдэг байна.²¹ Тэд нарын үүрэг чиглэл нь ерөнхийдөө Кобаны цагдаагийн хэсгийн алба хаагчидтай адил боловч нэг үүрэг чиглэл нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, хэрэгтэнг илрүүлэх баривчлах байдаг байна. Олон нийтийн цагдаагийн офицер нь нэг машин дээр хоёроороо үүрэг гүйцэтгэдэг ба дуудлага мэдээлэл байхгүй үед тодорхой цэгүүдэд зогсож гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлдэг байна.

Мөн Японы цагдаагийн газрын нэг гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ нь эргүүл ба цагдаагийн офицерууд нь явган, дугуйт, автомашинтай эргүүл хийдэг байна. Энэ нь гэхдээ Олон нийтийн цагдаагийн ажилтнаас өөр чиг үүрэгтэй ба дуудлага мэдээлэл хүлээн авахгүй, зөвхөн эргүүлийн үүргийг гүйцэтгэдэг байна. Үүрэг гүйцэтгэх хугацаандаа сэжиг бүхий явж байгаа этгээдийг шалгах, иргэдэд гэмт хэргийн талаар мэдээлэл өгөх, тэдэнд анхааруулах, өсвөр насны хүүхдүүдэд зөвлөгөө өгөх, алга болсон хүүхдийг хамгаалах ар гэрт нь хүлээлгэн өгөх зэрэг арга хэмжээг авч ажиллуулдаг байна.

Японы цагдаагийн газрын гэмт хэрэгтэй тэмцэх, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах нэг томоохон ажил бол хяналтын камерын систем буюу CCTV/Closed circuit TV/ юм. 2000 оноос хойш Япон улс камерын системийг хөгжүүлж ирсэн ба өдгөө хотын гудамжны өнцөг булан бүрт цагдаагийн камер байрлах болжээ. Камер хяналтаар илрүүлсэн гэмт хэрэг, зөрчлийг тэр даруй олон нийтийн цагдаагийн офицер, эргүүлийн офицер, Кобан уруу мэдэгдэж арга хэмжээ авдаг байна. Энэ нь гэмт хэрэг, зөрчлийг илрүүлэхэд томоохон дэмжлэг тусалцаа болж байгаа юм.

Дүгнэлт

Дээрхи бүгдийг нэгтгэн авч үзвэл эрт дээр үеэс эхлэн өнөөг хүртэл бүхий л цаг үед улс орныг удирдан захирч ирсэн хаад ноёд болон өнөө цагийн төр засаг хэв журам сахиулах, гэмт хэрэг, зөрчил гарахаас урьдчилан сэргийлэх зорилгоор тухайн цаг үедээ тохирсон өөр өөрсдийн өвөрмөц аргуудыг хэрэглэж ирсэн нь дээрхи өгүүлэлд дурдсан түүхийн улбаанаас харж болохоор байна.

Гагцхүү тухайн үеийн нийгмийн хөгжлөөс шалтгаалан эргүүлийн үйл ажиллагаа нь харилцан адилгүй байдлаар хөгжиж, тэр хэмжээгээр хэв журам сахиулах үйл ажиллагаагаа нийгмийн тогтолцоотойгоо уялдуулан явуулж ирсэн байна.

Монголын цагдаагийн байгууллага нь гэмт хэрэг, зөрчлийг багасгах нэг арга нь урьдчилан сэргийлэх ажил гэдэгтэй санал нэгдэх хэрэгтэй байгаа юм. Урьдчилан сэргийлэх нэг томоохон ажил нь иргэдэд хууль эрх зүйн талаар мэдээлэл өгөх боловч гэмт хэрэг, зөрчил ихээр үйлдэгдээд байгаа эмзэг цэг, гудамж, гэр хорооллын айлууд дунд байнгын эргүүлийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх юм. Японы цагдаагийн газар нь ойролцоогоор 259,500 эргүүлийн цагдаагийн ажилтантай ба энэ нь Японы хүн амтай харьцуулахад 5 хүн тутамд нэг цагдаагийн ажилтан ноогдож байгаа юм. Мөн Японы Цагдаагийн байгууллагад нийт 47,500 ширхэг цагдаагийн эргүүлийн машинтай байдаг нь гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд томоохон түлхэц болж байгаа юм.

Харин Монголын цагдаагийн байгууллага нь 10,000 гаруй цагдаагийн бие бүрэлдэхүүнтэй байгаа нь нийт хүн амтай харьцуулахад харьцангуй бага байгаа юм. Мөн техник технологи, машин механизмын хувьд ч Америкийн нэгдсэн улс, Япон улсын цагдаагийн байгууллагатай харьцуулашгүй бага түвшинд байгааг бид бүхэн мэдэж байгаа билээ.

Манай улс нь цаашид гэмт хэрэг, зөрчлийг багасгах, түүнээс урьдчилан сэргийлэх арга замыг улам боловсронгуй болгож, техник технологийн орчин үеийн дэвшилийг нэвтрүүлж, алба хаагчдийн тоог нэмэгдүүлэх нэн шаардлагатай байгаа нь энэхүү илтгэлээс харагдаж байгаа юм.

Санал

1. Цагдаагийн хэв журмын алба, тэр дундаа эргүүлийн үйл ажиллагааны арга, хэлбэр, эрх зүйн зохицуулалтын түүхэн хөгжлийн чиглэлээр магистрын судалгааны ажил хийлгүүлэх;
2. Үе үеийн хэв журам сахиулж ирсэн эргүүлийн үйл ажиллагааны сонгодог туршлагуудын талаар эрдэмтэн судлаачдын дунд эрдэм шинжилгээний бага хурал зохион байгуулах;
3. Хэв журмын албаны түүхэн хөгжлийн чиглэлээр эрдэмтэн судлаачдаас бүрдсэн түүхийн ном, сурах бичиг гаргах.